

A HORTOBÁGYI MÚZEUM KIADVÁNYAI.

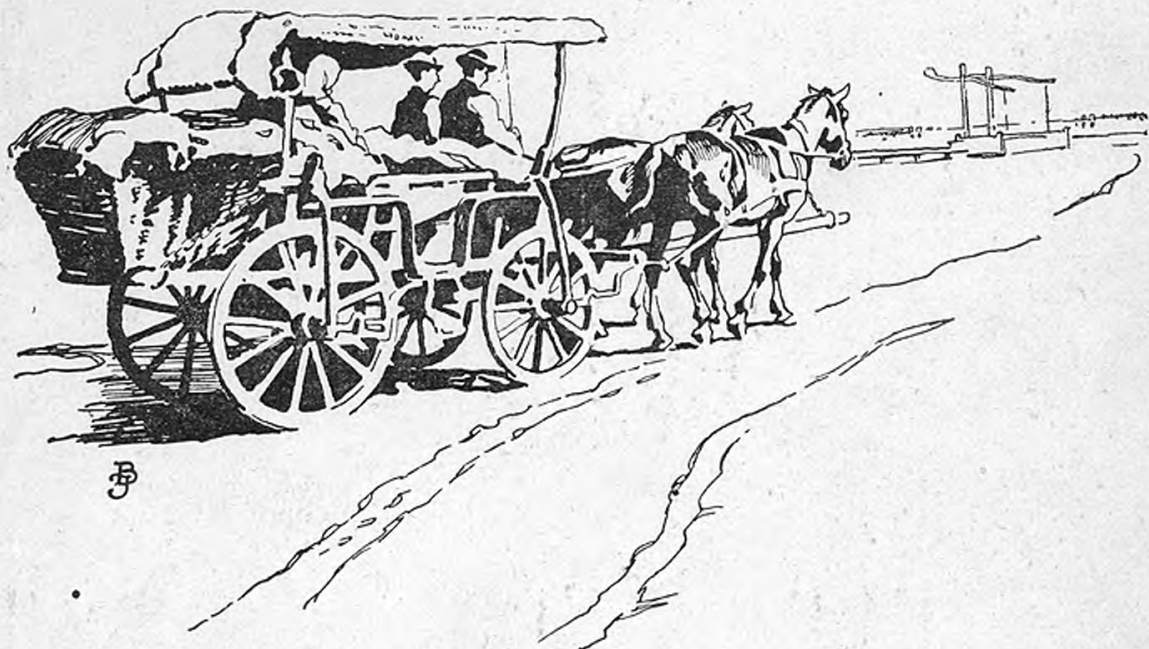
SZERKESZTI SÖREGI JÁNOS DR. MÚZEUMIGAZGATÓ.

4. SZ.

AZ ŐSMAGYAR FEKETE JUHNYÁJ

6 KÉPPEL.

ÍRTA: DR. HANKÓ BÉLA,
EGYETEMI NY. R. TANÁR.

VÁROSI NYOMDA, DEBRECEN. 1941.

A HORTOBÁGYI MÚZEUM KIADVÁNYAI.

SZERKESZTI SÓREGI JÁNOS DR. MÚZEUMIGAZGATÓ.

4. SZ.

AZ ÖSMAGYAR FEKETE JUHNYÁJ

6 KÉPPEL.

ÍRTA: DR. HANKÓ BÉLA,
EGYETEMI NY. R. TANÁR.

—•••—
MITTEILUNGEN DES HORTOBÁGYER MUSEUMS,
SCHRIFTFLEITER DR. J. SÓREGI.

No 4.

DIE LETZTEN REINBLÜTIGEN UNGARISCHEN
ZACKELSCHAFE

MIT 6 ABB.

VON UNIVERS. PROF. DR. BÉLA V. HANKÓ.

V Á R O S I N Y O M D A , D E B R E C E N . 1 9 4 1 .

REV^o2014

Az ősmagyar rackajuhból alig van már valami. Két-háromezer darab a fehérállomány — sajnos, legnagyobb részében ez sem tisztavérű már —, a feketéből pedig, mely vérét napjainkig tisztán megőrizte, mindössze 300 drb van összesen, apró falkákban szétszórva a Tiszántúlon.

Az ősmagyar juh a magyarságnak több mint kétezer esztendeje leghasznosabb háziállata. Hajdan hatalmas nyájak népesítették az egész országot, ma, sajnos, már kihalófélben van, mert az idegen eredetű, finomabb gyapjas birkák kiszorították és a hálátlan önzés halálra ítélte; de évezredek át híven szolgálta eleinket és ha jól összevetjük minden hasznát, ma is nagyobb hasznót ad, mint az idegen eredetű, finomgyapjas birkák. A magyar juh az állattenyésztésnek is, a tudományos szakirodalomnak is mostohagyermek. A magyar juhot az ország legnagyobb részében a gazdák sem ismerik, legnagyobb részük sohasem látott ilyen állatot, s a szakemberek is a legújabb időkig alig tudtak róla valamit. Csak mióta a magyar juhra vonatkozó vizsgálataim megjelentek, — előttem sajnos, senki sem foglalkozott ennek az érdekes állatnak a vizsgálatá-

val, — megy át lassan a köztudatba, hogy ez is olyan veszendőfélben lévő ősi értékünk, amilyen pl. a szalontai disznó volt, amíg teljesen ki nem pusztult.

Ma tehát a Tiszántúl kis részétől eltekintve, mindenütt birkákat tenyészenek és az ősmagyar juhnyájak helyét mindenütt ezek foglalták el. Ma már a legtöbb helyen azt sem tudják, hogy a juh és birka szó nem ugyanazt az állatot jelenti. De ahol magyar juhok még élnek, mint pl. Debrecen környékén, nincs senki, aki a juhot birkának, a birkát meg juhnak mondná. Juh a hosszúranyujtott egyenes, de csavar módjára pödrott és V-alakban felálló szarvú, durva, hosszú és kevertgyapjat viselő állat, birka meg a rövid, finomgyapjas, szarvatlan vagy csigaház módjára kanyarodó szarvú. A juh ősmagyar, a birka idegen eredetű. Csak az utóbbi 150 év alatt mosódott el a két szó ősi értelme s lett mind a kettő az idegen eredetű birkák neve, — helytelenül. A legrégebb magyar oklevelekben még csak a juh szó található meg, de a XV. századtól kezdve előfordul a birge és birka szó is az idegen telepeseikkel bejött, idegen eredetű juhok megjelölésére.

A magyar juhot első pillantásra meg lehet ismerni V-betű alakjában felálló és az egyenes tengely körül dugóhúzó módjára megpödrott szarváról, mely nemcsak a kost díszíti, hanem a jérkének és anyajuhnak is mindig jellemző sajátsága. Ilyen juh sehol másutt nincsen a világon. Nincsen nép, melynek

ilyen juha volna, és nincsen rá adat, hogy ez hajdanában másképpen lett volna. Már egymagában ez is amellett szól, hogy e juh őseredeti magyar állat.

Annál érthetlenebb, hogy a magyar juhot, a német *Rohde* és a magyar *Feren-*

Tisztavérű fekete, 3 éves magyar kos feje.
A szarvhegyek kúposak.

czy kivételével, minden szakiró a krétai juhtól származtatja. Tény az, hogy a rackajuhok ma csak Kis-Ázsia nyugati felében Kréta szigetén, a Balkánon, hazánkban és a Kárpátkoszorú szomszédos területein élnek. A rackajuhok *Adametz* vizsgálatai szerint az ázsiai pusztai vad juh egyik változatának (*Ovis vignei* var. *arkar Blyt.*) háziásításából, Mezőpotámiában keletkeztek vagy hatezer évvel ezelőtt. E juhcsoportot az arány-

lag magas lábak, a hosszú, de nem zsíros fark, a hosszú és kevertgyapjas bunda és a hossz tengely körül megpödrött, egyébként azonban igen változatos alakú szarvak jellemzik. Minthogy a magyar juh is racka, e szerint az elmélet szerint

Tisztavérű, fekete, 3 éves magyar anyajuh teje.
A szarvhegyek kúposak.

a Balkánon át kellett volna hazánkba beszármaznia. Ez azonban nem áll. A régi szerzők nem is törzspejlődési vizsgálatok alapján mondták a magyar juhot krétai eredetűnek, hanem sajátságos szarvállása és szarvalakja miatt, melyhez hasonlót csak Kréta szigetén láttak.

A legelső, aki a felálló és pödrött-szarvú krétai juhot említi, *Beloni* volt 1553-ban, aki az Idahegy lejtőin látott

ilyen pödrött-szarvú (*strepsiceratos*) kosokat. Ez az adat aztán egyik író munkájából bele került a másikéba. *Buffon* e sajátságos szarvú kos rajzát is közli 1772-ben s e képet átvették a nagy juhos munkák szerzői, de másolatát láthatjuk *Pethe* Ferenc Természethistóriájában is.

Csak egy pillantást kell vetni erre a képre és azonnal tudjuk, hogy e szarvállás nem lehet természetes. Krétai és görögországi szakemberekkel folytatott beható levelezés útján sikerült is kiderítenem azt, hogy egyes krétai pásztorok ősidők óta szép kosok szarvát mesterségesen alakítgatják a képen látható vagy hasonló formájúra, olymódon, hogy a növekvő szarvakat átfúrják és bélhúrral összekötik egymással. Így aztán a szarvak nem tudnak oldalt nőni és kénytelenek ismételt átfúrás és összekötözés után megcsavarodva egyenesen felfelé törekedni. E szarvállás tehát mesterséges képződés. Ilyféle mesterkedést folytatnak egyes bolgár és egyes bosnyák juhászok is. De természettől sem a Balkánon, sem Krétán nincsen egyetlen olyan szarvállású és alakú juh sem, mint a magyar. A krétai rackajuhokat *Papadopoulos* munkájából jól ismerjük. Ugyanolyanok ma is, amilyenek az ősi minoszi kultúra idején voltak. Apróbbak a magyar juhnál, más az alakjuk, más a benőttségük és a kosok szarva természetes állapotban csigaházalakú, az anyák pedig szarvatlanok. A magyar juh semmiképpen sem

fejlődhetett ebből a fajtából. *Buffon* kapott egy rossz képet, azt leírta és az egész szakirodalom átvette úgy a leírást, mint a képet és még ma is minden szakmunka azt tanítja, hogy a pödrött-szarvú rackajuhok Kréta szigetéről, az ottani fajtából eredtek és onnan terjedtek el a Balkánon át hazánkba! Mi azonban tudjuk most már, hogy csak egyes kosok szarva hasonlít a magyar koséhoz és ez mindig mesterséges alakítás eredménye!

Olyan természetes szarvállású és alakú juh, aminő a magyar, sehol másutt nincsen a világon. Feltűnő az is, hogy a magyar juh anyái is mind ilyen alakú és jól fejlett szarvat viselnek. Minden más rackajuh nősténye ellenben vagy szarvatlan, vagy legfeljebb apró, satnya szarvacskákat visel. Ki van tehát zárva, hogy a magyar juh a többi rackával egy úton, vagyis Kis-Ázsián és a Balkánon át jutott volna el hazánkba, Gondolkodóba ejtett az is, hogy csak hazánkban fordul elő és semmiféle más népnél meg nem található. Minthogy pedig a magyar fajtában az anyajuhok is mindig szarváltak, ebből azt a következtetést vonhatjuk, hogy a magyar juh fajta a rackajuhok törzsének a legfiatalabb hajtása. Mert minden juh fajta megegyezik abban, hogy az anyajuhok néhány évezredes háziásítás után elvesztik szarvaikat!

Honfoglaló őseink e juhott nem láthatták itt, amikor bejöttek, mert itt a honfoglalás előtt másfajtájú juhok éltek.

Ezt hazai avar sirokból kikerült juhkoponyák bizonyítják. Az avarok juha olyan volt, mint a mai oláhracka. Végül minden krónika megegyezik abban is, hogy a magyaroknak már a meótiszi és az etelközi őshazában is hatalmas juhnyájai voltak és egészen valószínűleg az, hogy eleink juhaikat otthagyták volna s mai hazánkban új juhállományt szereztek volna maguknak. Minden valószínűség szerint minden marhájukat, juhnyájukat is, magukkal hozták. Itt, mai hazánkban a sokféle nemzetiség közül sohasem tenyésztette egyik sem a magyar juhott. Minden befogadott idegen nemzetiség magával hozta hazuról a maga juhát. S bár hosszú évszázadok óta élnek már hazánkban, sem az oláh, sem a rác, sem a szerb, sem a német, sem a tót és sem a horvát külön nevet nem adott a magyar juhoknak, hanem mindig csak magyar juhoknak nevezte. Ez a juh mindig csak a magyarság által lakott területen tenyésztett.

Az ősi magyar rackajuh tehát a rackajuhok csoportjának egyik régen elkülönült és önálló alfajtája, jellegzetesen ősmagyar állat, mely sehol másutt a világon nem fordul elő, csak ott, ahol magyarok laknak. A *Ferenczy* által megkülönböztetett magyar vagy hortobágyi rackajuh (*Ovis strepsiceros hortobagyensis*) mely hajdan egész Alföldünk hatalmas juhnyájait alkotta és a hozzá rendkívül hasonló, de már az oláhrackával való vérkeveredés jeleit mutató magyar-moldvai rackajuh (*Ovis strepsis-*

ceros hungaricus Bohm) egy törzs tagjai. Míg azonban azok a magyarok, akik átjöttek a Kárpátok gerincén, nemzeti javaikat még tudták menteni és megmentették eredeti állapotában a magyar juhok is, a Kárpátok koszorúján kívül maradó magyar előőrstelepülések Besszarábia, Moldva és Bukovina területén az évezred vérzivataraiiban és a környező népek olvasztó kohójában legnagyobb részben elpusztultak és velük pusztult az ősi magyar juh is, vagy ha meg is maradt, mint a moldovai magyar juh, nem maradt meg tisztán, hanem idegen vért vett magába, mely ősi fajtajellegeiből kivetkőztette.

A Kárpátkoszorún kívül hagyott magyar előőrs telepekről szégyenletes módon alig tudunk valamit. Tudunk a bukovinai Andrásfalváról, Hadikfalváról, Istensegítről és Józseffalváról, de ezek újabbkorú települések. De vannak még ma is nagyszámmal ősi honfoglaláskori magyar települések künn, mint a moldovai Halas, Botest, Mirsefalva, Domafalva, Dsidafalva, Szabófalva, Tamásfalva, Románvásár, Bákó, Kalugyerpatak, Nagypatak, Klézsa, Forrófalva és Ploskucén. Volt ilyen jóval több is, hiszen történelmi tény, hogy Dobrudzsában is voltak magyar települések, melyeket az idők folyamán elnyelt az oláh áradat.

E telepek ősi magyarsága természetesen nem tudta a velük hosszú évszázadok óta érintkező oláhság juhaitól és e fajtával való keveredéstől saját ősi

magyar juhállományát megóvni s így alakult ki ott künn a magyar-moldovai juh fajta, melyet aztán a török kiűzetését követő időkben, mikor a „felszabadító” császári hadak az országnak úgyszólván az egész állatállományát kiirtották, a kárpáti szorosokon át nagy számmal hozták be hazánkba.

A magyar-moldovai juhokon meglát-szik a magyar juhval való ősi vérokony-ság, de szarvai, bár még majdnem egye-nesek, már nem állanak V-alakjában felfelé, hanem vízszintesen, oldalt nő-nek, sőt gyakran hegyükkel lefelé ko-nyulnak. Az anyajuhok pedig már majdnem mind szarvatlanok. A magyar-moldovai juh fajta, mely a magyarnak oláhracka vérével való keveredéséből állt elő, aránylag sokáig megtarthatta fajtajellegeit és további keveredéstől sokáig mentes maradt. Később azonban már úgy az ismét megszorodott ma-gyar, mint az ugyancsak nagymérték-ben megszorodott oláhracka juhállo-mány nagymértékben összekeveredett, úgy hogy a debreceni fehér magyar juhnyájában a tiszta magyartól kezdve a sor másik végén lévő tiszta oláhrackáig úgyszólván fokozatos átmenetben min-den keveredési alak megtalálható. Még rosszabb lett a határon kívül rekedt magyar ősi előőrstelepek juhállományá-nak sorsa, mely ma már úgyszólván teljesen tisztán oláhracka-juhokból áll.

A balkáni rackákkal való keveredés legelső jeleként azonnal meglátható a

szarv csúcsának ellaposodása. Míg a magyar juh szarvhegye kerek átmet-szetű, az oláh és más rackaké lapos. A lapos szarvhegyű, de magyar test-alkatú juhok sem tisztavérűek tehát. A következő lépés a szarvak által alkotott szög megtágulása. Míg a tisztavérű magyar juhok szarva 90 foknyi, vagy ennél kisebb, az oláhrackavér hatására a szög egyre nyiltabb lesz, míg eléri a 180 fokot, vagyis a szarv vízszintesen áll (magyar-moldovai fajta). Ezen túl való vérkeveredésnél a szarv nem marad már egyenes, hanem a koston tág csigavonalban csavarodó, az anyákon pedig egyre kisebb és satnyább alakúvá válik, végre egészen eltűnik. A debreceni magyar nyájokban igen sok már a szarvatlan buga anyajuh a fehérek között, míg a feketék között egyetlen szarvatlan, vagy 90 foknál nagyobb szöget alkotó szarvú anyajuh sincsen. A feketék tehát a mai napig tisztán megtartották ősi fajtajellegeiket.

Kétségtelen, hogy az ősi magyar juh-fajta a Káspító környékén élő valamelyik pusztai vadjuhfajtának (*Ovis vignei Blyt.* valamely változatából) házi-asítás útján alakult, valamely nem mongol nép kezén. Minden mongol népnek ugyanis zsírfarú juha van. A kezdetleges házi juhok valószínűleg igen korán elkerültek az Uralhegység déli lejtőjén élő finn-ugor népcsoport népeihez, melyek között eleink is éltek. Valószínűleg itt lépett fel, mint hirtelen mutáció, az egyenes szarvállás, mely tetszetős és

hatalmas alakjánál fogva gazdái tetszését annyira megnyerhette, hogy e mutációt tovább tenyésztették, illetőleg csak ilyen szarvállású juhokat hagytak meg. Minthogy pedig e népcsoport tagjai közül csak a magyarság él kedvező területen önálló állami életet, e juh csak e népnél maradt meg minden nagyobb idegen hatástól mentesen. A legtöbb rokon ősnép el is tűnt és beolvadt más népek tömegébe. Csak a magyarság volt tehát alkalmas arra, hogy az uralmenti őshazában kialakult egyenesszarvú juhot életben tartsa és tovább tenyéssze. Így jutott el aztán eleinkkel együtt mai hazánk területére és ezért nem is található még más nép juhai között.

A juh eleinknek a kutya kivételével legősibb háziállata. A juhot, mint háziállatot már a finn-ugor őskorban ismerték. Eleink még az Uralmenti őshazában, az altáji török néptörzsszel való keveredés előtt háziállatként tartották a juhot és tejét is itták. Ezt bizonyítja az ősi finn-ugor juh, tej és fejni szó. Eleinknek ezt a részét *Hóman* előmagyarságnak mondja. Az előmagyarokra rátelepedett egy magasabb ázsiai kulturájú és harcias, lovas, vadászó nomád nép, mely az altáji törökök legnyugatibb ága, az ogur törökök egyik törzse volt, melyet a kínai törökök ting-ling törököknek, vagyis mókusprémes törököknek neveztek. Az előmagyarok számbelileg valószínűleg jóval többen voltak, mint az ogur törökök, mégis a kisebb számú, harciasabb török népé lett a vezérszerep.

A következő századok alatt az előmagyarok átvették tőlük az ázsiai katonai műveltséget és szervezetet s maguk is lovas néppé alakultak. A török hódítók meg átvették az ősmagyar nyelvet, mely most igen sok török szóval bővült. E két népelemből alakult ki az onogur nép, mely az Azovitenger mellett új hazát, a meótiszi őshazát alapította, melyet a krónikások Onoguriának neveztek. Magát a népet onogurnak, ungurnak mondták. Innen került e nép aztán keleti nyomásra nyugat felé, Dontu-Mogeriába, majd Etelközbe és hazánkba.

A két gyökérből eredt magyarság Dél-Oroszországban szerezte be loányagát az ott élő vadló megszelidítéséből, és ugyanott fogta be magának az ott élő vadtulkot — mai magyar marhánk egyenes folytatása a vadtuloknak — és tovább tenyésztette az ősmagyar juhott. A krónikákból tudjuk, hogy eleink úgy a meótiszi, mint a doni őshazában nagy ló-, szarvasmarha-, juh- és disznócsordákkal rendelkeztek. Ezeket magukkal is hozták a honfoglaláskor mai hazánkba. A disznócsordák, a később szalontainak nevezett állattal, azt bizonyítják, hogy eleink nem voltak igazi nomádok, mert nomád népnek nincs és soha sem is volt disznaja. Eleink csakugyan nem is voltak igazi nomádok, hiszen évszázadokig megültek egy-egy hazában és azt mindig csak keletről jövő nyomásra hagyták el. A haza területén belül azonban nyáron követték legelő nyájai-

kat, tehát nyáron nem laktak helyhez-kötötten, téli tanyájuk ellenben helyhez-kötött volt.

Hogy mai hazánkban hajdan igen nagy volt a juhállomány s hogy juhainkkal már igen korán élénk kereskedelem folyt nyugat felé, azt számos régi okmány bizonyítja, pl. IV. Béla király 1255-ben kiadott vámtarifája.

Amint az Alföld erdei és berkei egyre fogytak, egyre nőtt az ország juh és szarvasmarhaállománya. Hiteles adatokból tudjuk, hogy a török kiűzése után a császári gyűlevészhadak elpusztították az országnak úgyszólván az egész szarvasmarha- és juhállományát. Ebben a vérzivataros nyomorúságban az állatállomány végső menedéke a Debreceni Nagyerdő és az Ecsedi-láp nádrengetege volt. Később elszaporodva innen terjedtek el aztán újból az egész Alföldön.

A XVIII. század elején a juhállomány már elérte a hétmillió darabot. Mikor aztán megkezdődött a selyembirkák, majd később a nagymennyiségben behozott merinók itteni szaporítása, az ország juhállománya a XIX. század első negyedében elérte a 17 milliót. Az állomány kb. ekkora maradt az 1848—49. évi szabadságharcig, de ekkor ismét hét és fél millió darabra esett vissza. Minthogy pedig ebben az időben az állomány már nem magyar juhból, hanem legnagyobb részében merinóból, vagy merinószerű birkából állt és a gypjúárok egyre emelkedtek, 1870-re

újból felszaporodott az ország juhállománya tizenötmillió darabra. Aztán lassan újból esni kezdett. A világháború előtt mintegy nyolcmillió darabból állt. Mai hazánk juhállománya pedig kerekben egymillióegyszázezer darab. De ebből az állományból csak 1 százalék már a rackajuh a többi pedig birka. Hazánk juhállománya tehát kétszáz év alatt teljesen átalakult.

Az 1939. évi állatösszeírás szerint Hajdú vármegyében, ahol a még meglévő magyar juhok legnagyobb része él, 22,276 drb juh volt, de ebből csak 4747 drb volt a racka és ezekből magyarnak háromezernél több nem mondható. A többi már oláhracka. Az előbbieken is minden átmenet megtalálható a fehér állatok között.

A fehér magyar juh törzsét hosszú kevertgyapjúból álló és fürtökbe összeálló bunda borítja, de a fejet és a lábakat rövid, síma, fényes szőr takarja, melynek színe eredetileg barna. Ma már igen sok állatnak sárga vagy sárgásfehér a pofája és a lábát fedő szőr. Szarvállását már ismerjük, ez igen jellemző. Már az egynapos báránynak 1 cm. hosszú szarvacskák vannak, a kéthetes bárány fején eléri az 5 cm. hosszúságot. Kifejlett anyajuhokon a felálló szarv V-alakú két ága 45—60 fokos szöveget, a kosok fején pedig 85—110 fokos szöveget zár be. Hossza anyajuhokon átlagban 37.5 cm., kosokon pedig 49.8 cm. középtértékben, kifejlett állatokon. A fekete magyar juhok arcát és lábát

ragyogó fekete rövid szőr fedti, a törzsét pedig eleinte fekete és göndör, később szürkessé vagy vörhenyessé fakuló hosszú kevertgyapjas bunda. A magyar juh teste nagyobb mint más juhoké, marmagassága kosokon átlagban 78.8

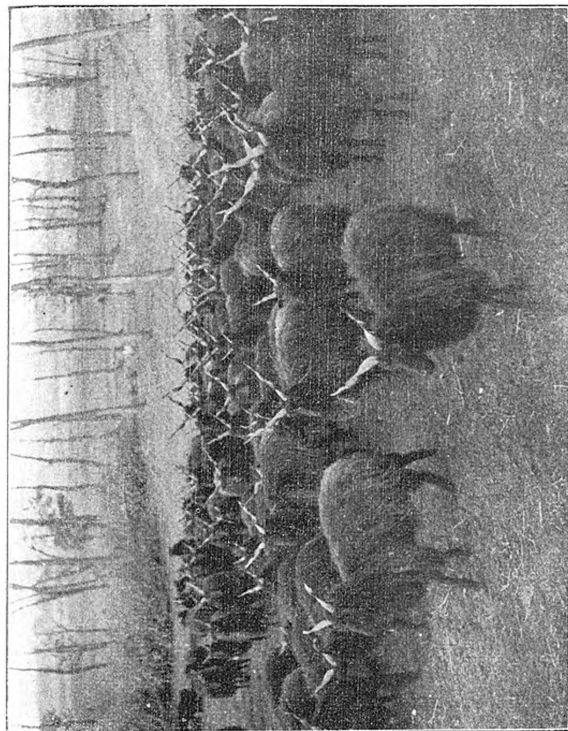
Egy óras fekete magyar bárány, fényes, fekete karakulszerűen göndör bundával.

cm., az anyáké pedig fekete fajtán átlagban 75, a fehéren pedig 69 cm. A kosok tehát jóval magasabbak mint az anyák.

A magyar juh testtartása délceg, és egyáltalán nem birkaszerű. Inkább vadjuhhoz vagy zergéhez hasonlít, mint a birkához. Fejét magasán hordja és nem lógatja, mint a birka. Szeme élénk, az állat mozgása gyors és ügyes és sohasem birkaszerűen álmos.

A fekete báránka mint szurokfelete, göndörbundájú, majdnem karakül-szerűen felcsavart gyapjas állatka születik és bundájának szépsége kb. kéthetes koráig megmarad. A göndörség aztán tágulni kezd, a növekvő gyapjú eleinte habszemalakú, a testhez tapadó göndör szőrcsomókat megnyújtja, úgy hogy lazább göndör fürtök keletkeznek. Amint nő a bunda, egyre nagyobb mértékben simul ki a göndörség. Az első hat hét után a szőrszálak vége fakulni kezd, barnul, veresedik, megszőrkül, bár a szőrszál legnagyobb része még fekete marad. Ez a fakulás később egyre tovább terjed, úgyhogy a bundának már csak a töve fekete, külső vége ellenben szürkés, vagy vöröses barnává válik. Ősszel és télen tehát a fekete magyar juhok inkább szürkének, vagy barnásfeketének látszanak. Csak a fejük, szarvuk és lábuk fényes fekete. A lenyírt bunda helyén újból fényes fekete nő ki, mely aztán ismét lassan megfakul. Úgy a fekete, mint a fehér alak hosszú, 24 csigolyától támasztott farkat visel. A farkok kurtítása nem szokásos.

A magyar juh rendkívül ellenálló, szívós és fajtajellegeit merinó-kossal való keresztezés esetében, még a negyedik nemzedékben is csökönnyösen megtartó fajta. Ez is lett a veszte, ezért nem foglalkoztak nemesítésével és ezért törtek pálcát föltte és ítélték egyszerűen kihálásra. Pedig ma semmivel sem jövedelmez kevesebbet, mint a magyar fésűs, vagy tiszta merinó-birkák. Igaz,

FATISZTA FEKETE MAGYAR JUHNYÁJ.
Néhai özv. Kovács Jánosné nyája.

hogy gyapja kevertgyapjú, aránylag kevés benne a pehelyszál, de daróc, szűrposztó, lópokróc és hasonló árúk készítéséhez nélkülözhetetlen. Gubát és juhászbundát pedig másból készíteni alig is lehet. E mellett kitűnő a teje és a belőle készített gomolya és juhtúró elsőrendű. Maga az állat pedig igénytelen, télen-nyáron künn legel a legelőn vagy erdőn, istállót sohasem kíván és mégis bőven tejel.

Kétségtelen, hogy a magyar juhót évezredek óta mindig ridegen tartották. Télen, nyáron, esőben, zivatarban, hőségben és fagyban egyaránt kint volt mindig a szabadban. Ezek a viszonyok két évszázad óta, hogy a birkatartás a magyar juhót egyre jobban és jobban háttérbe szorította, még rosszabbodtak is. Mert mostmár ami rossz és lehetetlen legelő a határban csak akadt, az nekik jutott, míg a jófüvű legelőkön merinószármazékok dúslakodtak. A Hortobágyon is a szíkes és vízjárta laposok voltak a legelői. Tavasszal hasig vízben legel, nyáron meg, mikor a pusztán kiaszott minden, a kiszült fű gyökerein tengődik, télen behajtják az erdőbe, ahol száraz avar, lehullott falevél, a bokrok rügyei és kérge adta és adja ma is a táplálékát. A hihetetlen mostoha bánásmód mellett, hihetetlen ellenállóképességről tesz tanubizonyosságot és jól érzi magát olyan nehéz életviszonyok között is, melyek között minden más juh fajta elhullana.

Mielőtt a hajdúmegyei gazdák legnagyobb része rátért a fésűsbirka tartá-

sára, itt óriási magyar rackajuhállomány legelt. De aztán a birkával együtt lassanként a juhót is úgy kezdték tartani, amint azt a birka megkövetelte. Csak a debreceni Kovács-féle fekete magyar juhnyáj volt az utóbbi időben az egyetlen, melynek nem volt, — amíg

Fedélnélküli szalmakarám kívülről.

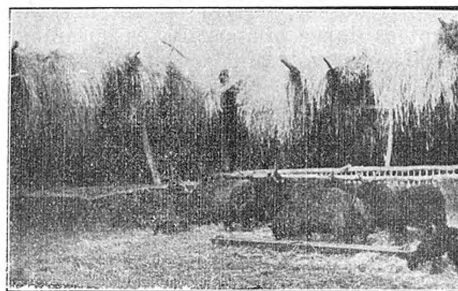
megvolt, — se télen, se nyáron fedél a feje fölött; a legtöbb nyáj ma hodályban, kisebb falkák meg istállóban telelnek.

Az anyajuhok közé rendszeren szeptemberben eresztik a kost és az anyák rendszeren január végén, február elején megellenek. Ma az ellés előtt álló anyákat nem hagyják szabadban, hanem istállóba terelik és az ellés után egy hétig még ott maradnak bánykákakkal együtt. Csak a fekete nyáj, mely télen is künn legelt a Bánki erdőn és felül

nyitott, födetlen szalmakarásban hált, maradt ilyenkor is a szabad ég alatt. Az ellős juhokat a karásban hagyták ugyan, de ott sem volt fedél a fejük fölött. A karásban szénát, vagdalt répát és más alkalmas takarmányt kaptak. Két három nap múlva az anyajuhok újszülött báránycáikkal együtt újból az erdőre kerültek.

Hajdan a magyar nyájak mellett csak komondorok voltak. Ma már kevés az olyan gazda, aki erre a célra komondort tart. De ma nehéz puli nélkül juhászt fogadni, — a debreceni polgár szerint azért „mer nem a juhász dógozik, hanem a puli“ — és lassan beletörődnek abba, hogy a puli kerülgesse a juhokat. Pedig a magyar juh, mely könnyen hajlamos az elvadulásra is, nem olyan jámbor szerzet, mint a birkák. Nem ijed meg egykönnyen a kis kutyától, hanem ellene fordul. Mint itt mondják: „nem níz a pulira“. A puliban azonban „erkölcs vagyon“ és mérgeiben összemarja az engedetlen juhok lábát és ezzel kárt okoz. A nagytermetű komondor tekintély volt a juhok előtt, attól félt és annak engedelmeskedett. Igaz, hogy akkoriban a juhász terelte a nyáját, a komondor csak védte. Félt is tőle a juh, farkas és tolvaj egyaránt. Maradt is egy közmondás, melyet egyetlen magyar közmondásgyűjteményben sem találtam meg: „Hegyes a juh szarva, mégis fil a komondortú.“ Az aprótermetű terelő-kutyák, a puli, pumi és mudi, a birkatartással együtt terjed-

tek el, valamint a kampós juhfogó juhászbort is, amelyre az egyre rühes birkák kifogására volt szükség. A magyar juhót a rüh sem bántotta s a juhász hajdan fokossal, vagy olyan bunkósbottal járt, mint ma a gulyások.

Fedénelküli szalmakarám belülről. Ilyenben éjszakáznak télen a fekete magyar juhok.

A magyar juh haszna nagy. Húsa ősidők óta kedvelt népeledel. Hajdan a külföldön is nagyon kedvelték és nagy volt belőle a kivitel. Teje jobb mint a merinóké. Ha ugyanolyan legelőn tartják, mint a birkát, több tejet is ad. Ősi módon fejjik, hátulról. A tejből gomolya készül és ebből juhtúró vagy „hortobági juhtúró“, mely méltó párja a felvidéki brinzának, vagy lipitai túrónak. Jelentős hasznót ad a juh bőre is, melyet a magyarság ősidők óta ruházati célokra használ. A juh- és báránybőrök feldolgozása ősmagyar kisipar. Nem-

csak a gyapjas bőroket tudta hajdan minden juhász és gazda kikészíteni, hanem a csupasz bőroket is. Juhbőrrel dolgoznak a magyar szücsök is. A fényes-fekete göndörbundájú fekete báránybőrökből bundagallér és kucsma készült és készül ma is. Gyapja, bár sok benne a durva fedőszőr, éri a 30 cm. hosszúságot és durva abaposztók és hasonlók készítésére, valamint a gubacsapáshoz nélkülözhetetlen. Végül nem utolsó haszna a magyar juhnak az sem, hogy megél olyan legelőkön, melyeken semmiféle más háziállat meg nem élhet.

Az ősmagyar juh tehát mindenképpen hasznos és értékes állat, amelyet meg kellene becsülnünk és meg kellene védenünk a kipusztulástól. Őseinket évezredek óta híven szolgálta, s ma már alig van belőle néhány darab. A fehér juhok közül könnyen össze lehetne még szedni 5—600 darab olyat, mely magyar fajtajellegeit tisztán megőrizte és tovább tenyésztve törzsnyáját lehetne csinálni belőlük. A fekete nyájjal már nehezebb lenne a dolog, mert szerte szóródott, de ezt is össze lehetne még szedni. Ez az állam kötelessége lenne.

Amikor 1937-ben „A magyar juh eredete, multja és jelene” c. munkám megjelent, amelyben kimutattam, hogy a magyar rackajuh ősmagyar háziállat, még megvolt a 150 tagú híres debreceni Kovács-féle fekete tisztavérű ősmagyar juhnyáj. Tudva, hogy milyen könnyen elkótyavetéljük ősi értékeinket, hogy nyugatról hozott idegen eredetűvel pó-

toljuk, mindent elkövettem, hogy a fekete ősmagyar juhnyáj a szalontai disznó sorsára ne jusson és ezt az ősi értéket még a tizenkettedik órában megmenthessük. De sem az állam, sem a nemes város, sem az ország legnagyobb földesurai nem vették meg az utolsó fekete nyáját. Csak úgy remélhettem ez ősi nemes fajta megmentését, ha anyagilag független és tőkeerős magánvagy jogi személy vállalja továbbtenyésztését. A város a magyar gulya fenntartásán kívül még egy ősmagyar állat istápolását nem vállalhatta, a többiek meg mind azzal utasították el kérésemet, hogy birkát tenyésztenek és juhtenyésztéssel nem kívánnak foglalkozni.

Figyelmeztetésem pusztában elhangzó szó volt csupán. És két év múlva megszűnt az utolsó fekete juhnyáj! Ma már csak falkák vannak belőle!

A debreceni gazdálkodó polgárság az idők folyamán legnagyobb részét ráterít a birkatartásra. A juhtartó gazdák száma egyre fogyott. Ma már csak tizenegy juhosgazda van Debrecenben. A gazdálkodó polgárság juhtartó része mind fehér juhok tenyésztésével foglalkozott, fekete nyáj csak egyetlenny volt: a Kovács Jánosé, akinek Kétmalom-utca 8. sz. alatt volt a háza és a Bánki erdőn a tanyája. Kovács János apjától és nagyapjától örökölte a fekete juhokkal való foglalkozás szeretetét és 500 tagú fekete nyája valóban a szívéhez nőtt. Az egész Tiszántúl tőle sze-

rezte be a fekete magyar juhokat és ma minden meglevő tiszántúli falkáról kimutatható a *Kovács-féle* eredet.

Kovács János a világháborúban hősi halált halt. Felesége kegyeletből a 150 tagra apasztott fekete nyáját évekig tovább tenyésztette és mindig ezen a létszámon tartotta. Ezt a nyáját irtam le fentemlített munkámban és a nemzetes asszony bánki nyitott teletetőkaramjáról fényképet is közöltem munkámban. *Özv. Kovács Jánosné* halála után a hat örökös mindent megosztott, így hatfelé osztották a fekete juhnyáját is. Bár volt a fiúk között kettő, aki szeretettel tenyésztette volna tovább, a testvérek részét átvenni nem tudták és minden testvér csinálhatott a ráesett fekete falkával, amit jónak látott.

Most aztán meghúzták az ősmagyar feketenyáj fölött a lélekharangot! De most sem akadt olyan személy, aki a hat testvértől a fekete juhokat megvette és így a fekete nyáját a pusztulástól megmenthette volna.

Néhai *Dr. Győrffy István* egyetemi ny. r. tanár, a budapesti néprajzi múzeum igazgatója, akivel együtt fáradoztunk a magyar értékek megmentésén, saját maga megvett 60 drb egyéves jéréket és 6 drb ugyanilyen kost és a Túrkeve melletti Ecseg pusztán megpróbálta volna szaporítani és fenntartani őket. Sajnos, korai halála ebben is megátolta. Fia, *Dr. Győrffy György* folytatja édesapja elgondolását és tovább

tenyészténé a fekete juhokat, de sok nehézséggel küzd, mert a száj és körömfájás következtében elgyengült juhok egy része a hosszú télen elhullt, a báránnyok rosszul sikerültek, és ami a legnagyobb baj, nincsen rendes törzskosa. Állománya ma 80 drb. A Debreceni Gazdasági Egyesület a Juhtartó Gazdák Egyesületével karöltve megvett 46 drb tenyészjuhót, *Német Nándor* megvett 30, *Dr. Kertész Kálmán* pedig 10 darabot továbbtenyésztés céljából. Sok olyan gazda van, aki egy-két darabot vásárolt. Hiszen a fehér juhokat tenyészítő gazdák a nyájban mindig tartottak egy-két feketét is, hogy bundagallér és kucsmaprém szükségletüket fedezzék.

Az ősi magyar fekete juhnyáj tehát megszűnt, szétforgácsolódott és csak kis töredékek vannak meg már belőle, jóra való, tenyészkos meg alig van. Elsősorban tenyészkosokat kell tehát nevelni. Tudomásom szerint fentiekől eltekintve fekete ősmagyar juhok vannak még nagyobb számmal Hajdúböszörményben is. Ezek is *Kovács-félék*. *Bácsi Nagy Imrének* 400 darabos nyája volt, de ez a nyáj is szétforgácsolódott. Ebből a nyájból származtak *H. Varga Sándor* juhái, akinek két fia közül Imre Jászberénybe vitte falkáját, *Zsigmond* pedig eladta *ijj. Kovács Andrásnak* 25 drb juhát. Böszörményben a legnagyobb fekete falkával *Vida Szabó Zsigmond* mészáros rendelkezik, 60 darabból álló falkájának egy része *Kovács-*

féle, egy része tiszafüredi eredetű. De oda is *Kovács Jánostól* került egykoron a fekete nyáj.

Mindent összevetve az egész Tiszántúlon szétszórt ősmagyar fekete juhok száma a 300-at sem ütheti meg. Az apró falkákat továbbtenyésztetni alig lehet. Kisbirtokosokat könnyen érő anyagi válság pedig végpusztulással fenyegeti ezt a szétszórt állományt is. Az állam még megmenthetné ezt az ősmagyar jószágot és haszonnal tovább tenyészthetné, ha akarná!

Irodalom :

Dr. Hankó Béla; A magyar juh eredete, multja és jelene. Tisia. Debrecen, 1937.

Dr. Hankó Béla: A magyar juh. Természettudományi Közlöny. Budapest, 1937.

Dr. Hankó Béla: Ursprung, Geschichte und Beschreibung des ungarischen Zackschafes. Rivista di Biologia. Perugia, 1938.

Dr. Hankó Béla: Állatfajvédelem. Magyar Szemle. Budapest, 1939.

Dr. Hankó Béla: Pusztában elhangzó szó. Magyar Lélek. Budapest, 1939.

Dr. Hankó Béla: Ősi magyar háziállataink. Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara 1940.

DEUTSCHER AUSZUG.

DIE LETZTEN REINBLÜTIGEN UNGARISCHEN ZACKELSCHAFE.

Sowohl das ungarische Hortobágyer Zackschaf (*Ovis strepsiceros hortobágyensis FERENCZY*), als auch das ungarisch-moldauische Zackschaf (*Ovis strepsiceros hungaricus BOHM*) kamen mit den Magyaren nach Ungarn und sind uralte ungarische Haustiere. Während alle übrigen in Europa vorkommenden Zackschafe (die auch alle, wie auch obige, Abkömmlinge des Wildschafes [*Ovis vignei BLYT*] sind), sich aus ihrem Domestikationszentrum nach Westen verbreitend, über Klein-Asien, den griechischen Inseln und über den Balkan nach Mitteleuropa gekommen sind, gelangten die Vorfahren des ungarischen Zackschafes aus ihrem, in heutigen Persien befindlichen Domestikationszentrum nach Norden an die Südhänge des Urals, und wurden dort die Hausschafe der ur-ugorischen Völkergruppe. Dort entstand als spontane Mutation die gerade stehende *strepsiceratos* Hörnerform, die als dominante Eigenschaft sich in beiden Geschlechtern hartneckig bis heute vererbte.

Das ungarische Zackelschaf ist ein später domestiziertes, also ein jüngeres Haustier, als alle anderen Zackel, da nicht nur der Bock, sondern auch das Schaf wohlentwickelte Hörner trägt, während die Schafe aller anderen Zackelrassen bereits hörnerlos sind oder höchstens nur kleine, verkümmerte Hörnerchen besitzen. Das ungarische Schaf-lamm wird schon mit 1 cm langen Hörnern geboren. Das ungarische Zackelschaf ist kein Abkömmling des kretaer Sitia-Zackel, wie es allgemein behauptet wird, welche Rasse sich auf Kreta seit Jahrtausenden bis heute unverändert erhielt, weil sein Körper anders aufgebaut ist. Auch kann es schon deshalb nicht von Kreta und dem Balkan stammen, weil alle Chroniken einheitlich bezeugen, dass die Ungarn schon in ihren Urheimaten von Meotis am Aowischen-Meere, von Lebedien und Etelköz grosse Schafherden besaßen, welche sie mit sich brachten. In Ungarn lebten vor der Landesnahme andere Schafrassen. So ein Schaf, wie das der Ungarn, besitzt kein einziges anderes Volk. Sogar die in Ungarn angesiedelten fremden Nationalitäten züchteten dies Schaf nie, auch hatte keine einzige auch nur einen Namen für dasselbe.

Die aus doppelter Volkswurzel entstammenden Magyaren erhielten ihr Schaf vom ugorischen Volksteil, während der altaisch-türkisch-ogurische Volksteil dies Schaf auf keinen Fall aus

Asien mit sich bringen konnte, da das Schaf aller asiatischen Mongolen ein Fettsteisschaf ist. Denn weder das ungarische Pferd, noch das ungarische Rind wie auch das ungarische Schaf entstammt nicht aus Binnenasien. Unsere Vorfahren verschafften sich diese Haustiere auf der Ebene, die Europa von Asien trennt.

Das ungarisch-moldauische Zackelschaf ist das Schaf der östlich, ausserhalb des Karpathenkranzes gelassenen altungarischen Vorpostenansiedelungen, welches sich jedoch durch Einwirkung von Blut des wallachischen Zackels (*Ovis strepsiceros dacicus* BOHM) ein wenig veränderte.

Die schwarzen ungarischen Hortobágyer Zackelschafe sind reinblütig, während der grösste Teil der weissen ungarischen Zackelschafe mit dem Blute des wallachischen Zackels mehr oder weniger vermischt ist. Leider bestehen nur mehr kleine Reste schwarzer reinblütiger ungarischer Zackel auf der Hortobágy. Denn das ungarische Zackelschaf wurde wegen der feineren Wolle der Merinos systematisch und zum grösstem Teil ausgerottet, so dass heute nur noch ganz kleine Bestände vorhanden sind. Was um so bedauerlicher ist, da das ungarische Zackelschaf heute mehr Nutzen gibt, als die Merinos und ungarischen Kammwollschafe.

**A Hortobágyi Múzeum kiadványában megjelent
füzetek :**

1. **Vezető a Hortobágyi Múzeumban.** A múzeum története. 5 képpel. Írta : Sőregi János. Városi Nyomda, Debrecen, 1939. 8°. 26 oldal.
2. **Ősi magyar kutyák.** 5 képpel. Írta : Hankó Béla. Városi Nyomda, Debrecen, 1940. 8°. 23 oldal.
3. **A hortobágyi szíki paesirta.** 2 képpel. Írta : Nagy Jenő. Városi Nyomda, Debrecen, 1940. 8°. 25 oldal.
4. **Az ősmagyar fekete juhnyáj.** 6 képpel. Írta : Hankó Béla. Városi Nyomda, Debrecen, 1941. 8°. 32 oldal.

További füzetek előkészületben. Egy füzet ára
40 fillér.

Ha a Déri Múzeum gyűjteménytarait, műkincseit valóban tanulmányozni, ismerni és élvezni akarja, előbb feltétlenül olvasnia kell a most megjelent új múzeumi **VEZETŐT**, mely 23 ív terjedelemben, 155 képpel és 4 műlappal illusztrálva, írja le a múzeum teljes anyagát. Ára : 2.— P

Ára 40 fillér

VÁROSI NYOMDA, DEBRECEN.
1941—202.